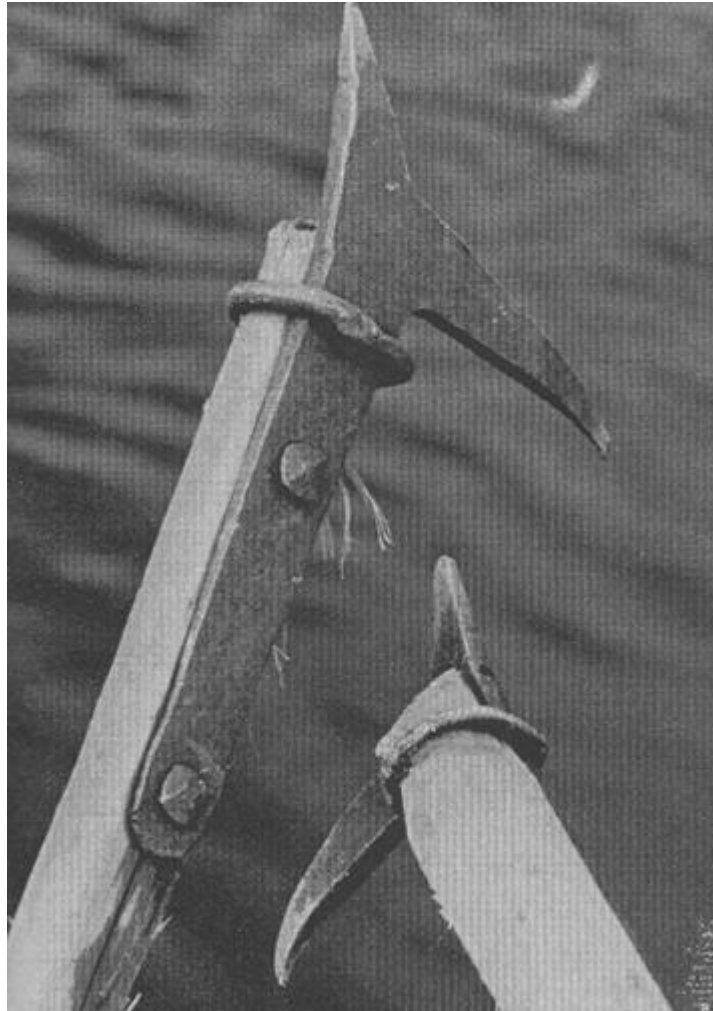

Keksis kväde över vårfloden i Torneälven år 1677

Johan Portins försvunna uppteckning

FIN 254 (81–100p)

Maj 2005

Institutionen för nordiska språk, SOL

Lunds universitet

Tapio Honkanen

Kontakt: tapiohonkanen@hotmail.com

Omslagsbild: Flottarhakar, på finska *keksi*

Källa: Sven-Åke Henriksson: *I flottarnas fotspår*. En bok om flottare och flottning i mellersta Norrland. Sollefteå 2011.

Sammandrag

Antti Keksi (c:a 1622–1705), som levde i Övertorneås Torakankorva, anses vara den förste till namnet kände finske allmogeskalden. Hans *Kvädet över vårfloden i Torneälven år 1677* har traderats till eftervärlden i fyra uppteckningar: den som gjordes för Giuseppe Acerbi under hans besök i Övertorneå 1799 (ACERBI), den som hört till Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) i Åbo (PORTHAN) och den som hört till provinsialläkare Henrik Deutsch (1772–1838) i Torneå (DEUTSCH). Dessutom trycktes kvädet 1829 som skillingtryck hos C. E. Barck i Uleåborg efter en okänd uppteckning (BARCK).

Det finns spridda uppgifter också om en femte uppteckning. Den har hört till organisten Johan Portin (1759–1839) i Övertorneå men uppteckningen har sedermera ansetts vara försvunnen. Uppteckningen har nu återfunnits och uppsatsen analyserar och publicerar uppteckningen.

PORTIN och DEUTSCH visar sig vara helt identiska uppteckningar med avseende på ordföljden, nästa identiska uppteckningar med avseende på innehållet och till 83 % identiska uppteckningar med avseende på ordformer. DEUTSCH är ortografiskt närmare standardfinskan än PORTIN. PORTIN och DEUTSCH är skrivna med samma handstil. Då DEUTSCH bevisligen har skrivits av Deutsch, bör PORTIN vara en äldre version av DEUTSCH som Deutsch har kopierat för Portin.

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
2	Uppteckningarna av Keksis kväde	1
3	Något om personer anknutna till uppteckningarna	3
3.1	Antti Keksi	3
3.2	Johan Portin	5
3.3	Henrik Deutsch	7
4	Uppsatsens syfte och frågeställning	7
5	PORTIN i jämförelse med DEUTSCH	8
5.1	Allmänna drag	8
5.2	Ortografen	8
5.3	Gemensamma ord	11
6	Hur har PORTIN kommit till?	12

Källor och litteratur

Bilaga 1 Återgivningen av PORTIN

Bilaga 2 PORTIN i faksimile

1 Inledning

Antti Keksi (c:a 1622–1705) är en tämligen okänd skald i Finland. Han anses emellertid vara den förste till namnet kände finske allmogeskalden (Collinder 1964: 21). Den ort i Övertorneå socken, *Korva* (ursprungligen *Torakankorva*) där han bodde, hamnade i rikets delning år 1809 på den svenska sidan av gränsen (Nordén 1983: 124–139). Keksis minne har följaktligen hållits levande i den svenska delen av Tornedalen (Pohjanen 1999).

Endast två kväden av Keksi är bevarade: *Kvädet över vårfloden i Torneälven år 1677* och *Kvädet om prästen Nikolaus* (dvs. om Nicolaus Nicolai Ulopolitanus, kyrkoherde i Övertorneå 1638–1676) (Wahlberg 1988: 143). Det mest kända är *Kvädet över vårfloden i Torneälven år 1677* även kallat *Kvädet över islossningen*, på finska känt som *Keksin (tulva)laulu*. Kvädet beskriver vårflodens härjningar längs Torneälven från Kangos till Torneå. Kvädet har visat sig vara en tillförlitlig förteckning över dåtida bosättningar längs älven och det geografiskt ordnade innehållet kan ha bidragit till kvädets bevarande (se Wahlberg 1988: 56–140). Kvädet hade bevarats i muntlig tradition i över hundra år innan det upptecknades i slutet av 1700-talet och trycktes i början av 1800-talet.

Innehållsmässigt påminner kvädet om folkdiktningens Orts- och namnramsor. Oftast är dessa ramsor niddikter men det finns även ramsor med informativt innehåll t.ex. om jordbitar som hört till olika ägare (Rooth 1965: 46). Det kan hända att det ursprungliga syftet med kvädet inte har varit så mycket att underhålla utan att dokumentera de skador som vårfloden vållat bebyggelsen (Saarenheimo 1975: 148).

Det har också uppstått berättelser om underliga händelser som anknyter till den stora vårfloden. Således heter det att en sten i vapenhusets golv i Övertorneå kyrka brukade gråta när en olycka nalkades. Just innan den stora vårfloden, sägs det, hade stenen gråtit särskilt mycket. Det berättas också om en from blind kvinna *Sokea Ani* i Junosuando. På grund av sin blindhet visste hon inget om den nalkande faran. Fördämningarna höll emellertid mirakulöst och brast inte förrän man fört den fromma kvinnan i säkerhet. (Legenderna enligt Melander 1914: 107, 111f.) Det betyder att de händelser som kvädet dokumenterat kan ha förändrat levnadsvillkoren för åtskilliga hushåll och att man genom berättelserna har försökt förstå olyckan ur ett religiöst perspektiv.

2 Uppteckningarna av Keksis kväde

Följande genomgång av uppteckningarna baseras på Saarenheimo (1975). När jag kompletterat uppgifter med andra källor, har jag angett källan i texten.

I slutet av juni år 1799 besökte en italiensk kulturrese­när vid namn *Guisepe Acerbi* Övertorneå under sin färd till Nordkap. När kyrkoherde Olof Sandberg fick veta om Acerbis intresse för folkslig diktning kom han att tänka på Keksis kväde som under några generationer traderats muntligt bland ortens bönder. Den uppteckning som gjordes för Acerbi och bevaras nu i släktens arkiv i Mantova är den äldsta kända uppteckningen av kvädet. I fortsättningen kallar jag denna uppteckning ACERBI. När Acerbi återvänt till Stockholm, skickade han en kopia av uppteckningen (Pa-version) till H. G. Porthan i Åbo, som han lärt känna under sin färd norrut, och bad om en översättning. I sitt följebrev förmodar Acerbi (felaktigt) att kvädet innehåller ”invocations religieuses de Jesus et de Maria” (citatet enligt Sarajas 1956: 358). Porthans översättning (Pc-version) blev dock endast fragmentarisk och skickades uppenbarligen inte till Acerbi. Det betyder att Acerbi kanske aldrig fick veta om kvädets egentliga innehåll. Porthan fattade emellertid intresse för kvädet och förefaller ha tagit kontakter med personer i Övertorneå angående kvädet. Hans samling omfattar nämligen även en tredje, i några detaljer avvikande uppteckning (Pb-version). Denna uppteckning är försedd med ordförklaringar med det uppenbara syftet att skicka alstret till publicering. Därutöver omfattar Porthans samling ett fragment av kvädet på några få rader (Pd-version). (I fortsättningen kallar jag uppteckningarna *Pa*, *Pb*, *Pc* och *Pd* kollektivt PORTHAN.)

En annan uppteckning av kvädet ägdes av provinsialläkare Henrik Deutsch som var Acerbis reskamrat i Tornedalen. Uppteckningen har överlevt i form av den kopia som Deutsch år 1820 skickade till A. I. Arwidsson i Åbo. I fortsättningen kallar jag denna uppteckning DEUTSCH.

Kvädet trycktes år 1829 som skillingtryck hos C. E. Barck i Uleåborg. Man vet inget om den uppteckning som legat till grund för tryckningen. I fortsättningen kallar jag denna okända uppteckning och dess tryckta version BARCK.

ACERBI, DEUTSCH och BARCK har inbördes stora språkliga och innehållsmässiga olikheter och man har inte lyckats reda ut hur uppteckningarna förhåller sig till varandra (Saarenheimo 1975: 137, 139ff).

DEUTSCH och BARCK anger Antti Keksi som författare. Författarskapet har då angetts som en avslutande underteckning. ACERBI och PORTHAN anger Josef Keksi som författare. Författarskapet har i detta fall inte angetts som underteckning utan i kvädets rubrik. Josef avser eventuellt Keksis son. Traditionen talar dock starkt för Antti Keksis författarskap.

Därutöver har det funnits en ytterligare uppteckning. Den har hört till organisten Johan Portin (1759/1760–1839) i Övertorneå. I en fotnot i sin sockenbeskrivning meddelar

Portin nämligen att "[.....] Sång ehuru incomplete öfver Währfloden i Torneå Elf år 1677 /.../ åtfölja dessa Samlingar" (Portin 1967: 245). Manuskriptet till sockenbeskrivningen finns i Ekdahls norrländska samlingar i Antikvarisk–topografiska arkivet i Stockholm (ATA). När Hallström (1928/29: 95) på 1920-talet inventerade de Ekdahlska samlingarna, kunde han bekräfta att "Kexin Laua [sic!]" – precis som Portin meddelat – fanns som bilaga i sockenbeskrivningen.

När sockenbeskrivningen renskrevs och publicerades 1967 omfattade publiceringen inte uppteckningen av Keksis kväde (Portin 1967). (Detta har förbryllat bl.a. Saarenheimo 1975: 135.) Enligt Wahlberg (1955a: 47) är det inte känt var uppteckningen finns. Vid ett annat tillfälle har Wahlberg meddelat att uppteckningen finns i *Carolina Rediviva* i Uppsala (Wahlberg 1988: 142). Men någon uppteckning av Keksis kväde hittar man över huvud taget inte i *Carolina Redivivas* samlingar (Hallberg 2/7 2004 via e-post). Enligt Junttila (1997: 26) har Wahlberg senare medgett att uppteckningen kan ha försvunnit. Enligt Laurila (1965: 113) kan Portins försvunna uppteckning vara just den okända uppteckning som legat till grund för kvädets tryckning år 1829. I fortsättningen kallar jag Portins uppteckning PORTIN.

3 Något om personer anknutna till uppteckningarna

I det föregående har jag omnämnt Antti Keksi, Johan Portin och Henrik Deutsch. För att bättre förstå kvädets olika versioner bör man känna till dessa personer lite närmare.

3.1 Antti Keksi

Kyrkoböckerna från Keksis tid har blivit förstörda. (Enligt uppgifter lär de ha fallit i Torneälven under en transport med en båt.) Wahlberg (1988: 11–12) har dock ur arkiven funnit spridda dokument om Keksi och hans liv. I det följande refererar jag till honom. När jag har kompletterat uppgifter med andra källor, har jag angett källan i texten. De angivna årtalen bör betraktas som uppskattningar.

Anders Mickelsson (senare känd som *Antti Keksi*) föddes år 1622 i Kuivakangas på östra stranden av Torneälven. Hans far var Mickel Mickelsson från Kaulinranta. Familjen hade tillnamnet *Kurittu* av vilket man kan sluta sig till att släkten hade sina rötter i det tavastländska/övra satakundiska kulturområdet i Finland (se Vahtola 1991: 194). Fadern dog tidigt och änkan, vars namn man inte känner till, gifte om sig med en man vid namn *Henrik Henriksson* som då blev Anders Mickelssons styvfar. Anders Mickelsson gifte sig år 1641 med dottern till en bonde vid namn *Henrik Olofsson*. Vid giftermålet var Olofssons hushåll

utan husbonde då Henrik Olofsson år 1615 dött genom drunkning och gårdens son Olof Henriksson år 1637 skrivits ut som knekt. På Olofssons gård bodde vid denna tid änkan *Agnes* efter den drunknade husbonden, hans dotter, som var den blivande hustrun till Anders, och hustrun till den utskrivna sonen. Namnen på dessa två kvinnor känner man inte till. Genom sitt giftermål blev Anders Mickelsson gårdens nye husbonde. Gården låg på västra stranden av älven på det stället som kallas *Torakankorva* eller *Korva* efter namnets förkortning 1948. Den förolyckade Henrik Olofsson var son till en bonde som flyttat till stället från holmen *Marjosaari* mitt emot *Torakankorva*. Hans släkt hade tillnamnet *Nirviä* eller *Niverä*.

Av namnbruket i dokumenten kan man sluta sig till att tillnamnet *Keksi* eller *Kieksi* har kommit till tämligen sent. Tillnamnet kan ha en anknytning till släktnamnet *Kieksiäinen* som i handlingar ibland förkortats till *Kieksis* eller *Keksis* (Wahlberg 1963: 79).

Keksi var osams med svärfars släkt. År 1681 försökte *Keksi* att lägga under sig ett öde hemman på *Marjosaari* där svärfars släkt bott men lyckades inte i sina planer. År 1690 hade *Keksi* försummat att bärga sitt hö från en gemensam äng varvid svärfars släkt hade bärgat höet och lagt det i sin lada. *Keksi* försökte få höet tillbaka genom en rättslig process men rätten dömde höet som förlorat.

Dokumentet vittnar om fattigdom på *Keksis* gård. Muntlig tradition i trakten gör gällande att *Keksi* hade ”sjungit sig själv från gård och grund” (Wahlberg 1955a: 95).

Keksi hade sex barn. *Mickel* och *Anders* var lejda som soldater. Båda var under krigsåren 1675–1677 stationerade i Skåne där *Anders* stupade i slaget vid Landskrona år 1677. Den tredje sonen, *Josef*, efterträdde sin far som husbonde på gården. Därtill hade *Keksi* två döttrar *Elisabet* (*Lisa*) och *Cecilia*. Det sjätte barnet, vars namn man inte känner till, var gravt handikappat möjligen av sviterna efter polio (Wahlberg 1955b: 41).

Keksi skötte fjärdingsmannens uppgifter dvs. han var ett slags bypolis. Det tycks ha gett honom rätten att vid behov ta ut pengar från gemensamma medel. Det kan hända att *Keksi* inte lyckades sköta sina uppdrag helt klanderfritt. Dokumentet talar om återbetalningar och antyder att sonen *Mickel* genom faderns agerande på något sätt också hade blivit involverad. Hur som helst hade sonen år 1686 ”af ondsko och bitterheet emot sin fader” spridit rykten om att fadern i sin ria inhyst förrymda knektar. Tur nog hade *Keksi* vid denna tidpunkt varit i Torneå för att där med myndigheterna diskutera problemet med just sådant lösdrivande folk.

Kvädet över vårfloden år 1677 kan ge en glimt av *Keksis* karaktär. I kvädet betraktar *Keksi* vårflodens framfart från en kulle och funderar på vad som borde göras ”Men jag *Keksi*

ser från kullen, blickar ner från branta backen Torakankorvas trygga fäste” (Wahlberg 1988: 43, versraderna 51–53) medan andra är i färd med att rädda sitt liv och bohag. Det ter sig underligt att Keksi inte gjorde sig själv till kvädets hjälte då även hans egen gård vid foten av kullen bör ha varit i fara. Haupt (1996: 75–88) har också framfört tanken på att Keksi kanske inte var särskilt intresserad av vardagliga problem. I denna berättelse sitter Keksi drömmande på en kulle medan hans hustru ”Anna” sköter gården.

Vid vårfloden år 1677 var Keksi 55 år gammal. Men Keksi skulle leva ytterligare 28 år. Han dog år 1705. Hans lämnade efter sig 15 öre i lös egendom.

3.2 Johan Portin

Johan Portin (egentligen *Johannes Simonsson Porthinus*) föddes 1759 (eller 1760) i Esse (Ähtävä), Finland. Han var den näst yngsta i en syskonskara av tio barn. Hans far var *Simon Mattsson* född år 1710 i Saarijärvi, i Mellersta Finland. År 1744 blev Simon antagen som sockensmed i Pedersöre (Pietarsaaren maalaiskunta). Från mitten av 1750-talet är han i kyrkoböckerna upptecknad med släktnamnet *Porthinus*. (Uppgifterna enligt Strömsnäs 1969: 3, 7.)

Det är inte klart på vilka grunder Portins far *Simon Mattson* fick släktnamnet *Porthinus*. I trakten fanns prästsläkten *Porthinus* och det har spekulerats att Simon Mattsson skulle ha varit son till fältprästen *Mathias Johannis Porthinus* (1685–1710) (Strömsnäs 1969: 4, Hagesten 1993: 74). Det finns emellertid inga uppgifter om att Simons mor skulle ha varit gift i släkten. Dessutom var Simons mor och fältprästen vid Simons födsel inskrivna på olika orter (Norberg 2005). Troligast är att Simon, Johan Portins far, i vuxen ålder helt enkelt har tagit släktnamnet *Porthinus* efter den omnämnda prästsläkten.

Traditionen i Pedersöre, Esse och Lappo gör dock gällande att alla personer med släktnamnet *Portin* (*Porthinus*) hör till samma släkt (Strömsnäs 1969: 5). Prästsläkten *Porthinus* härstammar från en skeppsbyggarsläkt i Venedig (Hagesten 1993: 73). Det är grunden till uppgifter om att organisten Johan Portin skulle ha haft italienskt påbrå (se t.ex. Blomberg 1993: 317).

Man vet inget om Johan Portins uppväxt och skolgång. År 1774 är han i kyrkoböckerna markerad som ”abs”. Man kan förmoda att markeringen betyder att Portin då hade flyttat hemifrån för att studera (Norberg 28/11 2004 via e-post).

Portins levnadsbana som vuxen har kartlagts av Wahlberg (1967: 290–293). I det följande refererar jag till honom. När jag har använt andra källor, har jag angett källan i texten.

Johan Portin anställdes år 1780 som organist i Övertorneå kyrka. I början av sin anställning använde han släktnamnet *Portinus*. Tjänsten som organist hade blivit aktuell när Övertorneå församling köpt ett kasserat orgelverk från Tyska kyrkan i Stockholm. Huvudverket och öververket sattes upp i Övertorneå kyrka och ryggpositivet i Hietaniemi kyrka, drygt två mil söder om Övertorneå. (Vid den tiden var Hietaniemi annex i Övertorneå pastorat med egen kyrka och präst.) Orgeln i Övertorneå kyrka existerar än idag och den är Sveriges enda orgel från 1600-talet som fortfarande är i spelbart skick (Blomberg 1993: 316).

Vid sidan av sin tjänst som organist skötte Portin också sockenskolmästarens uppgifter. Han var även församlingens klockare. Som ogift fick Portin ofta stå som fadder för barn i församlingen. Portin gifte sig år 1830 med länsmansdottern Helena Christina Asp (1788–1851). Portin var då 70 år gammal. Portin ägde en tredjedel av Vuolo hemman i svenska Kuivakangas men under senare delen av sitt liv var han bosatt på prästgårdens torp i Haapakylä. Portin dog år 1839 i "bröstwattusot".

Portins livsverk skulle bli en beskrivning av Övertorneå socken. Beskrivningen finns i två versioner. En tidig version med datering "den 15.10.1800" finns i Kungliga Vetenskapsakademiens arkiv i Stockholm (VET). I en anmärkning på manuskriptet anser vetenskapsakademien att beskrivningen är "et hedrande vedermäle af sin författares forskningsifver och innehåller användbara materialier till en efterlängtdad beskrifning öfver dessa nordligare trakter af vårt fädernesland. /.../" (citatet enligt mina anteckningar, i Blomberg 1993: 422 har frasen "författares forskningsifver" förkortats till "författares forskning"). Den karta som hör till sockenbeskrivningen och har ansetts vara försvunnen finns i Krigsarkivet i Stockholm (min upptäckt som jag rapporterat till Vetenskapsakademien).

En längre version av sockenbeskrivningen med datering "den 29.9.1821" finns i Nils Johan Ekdahls norrländska samlingar i Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (ATA). Samlingen omfattar diverse skrifter och anteckningar från de resor som Ekdahl under åren 1827–1830 gjorde för Vitterhetsakademiens räkning i syftet att inventera antikviteter i Norrland. I sin förteckning över samlingarna har Ekdahl försett raden "Portins sockenbeskrivning" med anmärkningen "NB. [Nota bene] Portins Beskrifning öfver Ö.Torneå är tillswidare utlånt och medföljer". Det betyder att Ekdahl hade lånat beskrivningen men inte lämnat lånet tillbaka. (Uppgifterna enligt Hallström 1928/29: 75.) Sockenbeskrivningen renskrevs och trycktes först 1967 (Portin 1967).

Portin rapporterade också diverse meteorologiska uppgifter till Vetenskapsakademien. Dessa uppgifter lär ha väckt den franska Vetenskapsakademiens intresse. Han fick eko-

nomiskt stöd från Vetenskapsakademien och belönades år 1825 med akademiens medalj. (Uppgifterna enligt Blomberg 1993: 317, 422.)

3.3 Henrik Deutsch

Släkten *Deutsch* härstammar från Tyskland och har via Baltikum kommit till Finland. David Deutsch, far till Henrik Deutsch, var docent i grekiska och hebreiska. Han prästvigdes 1766 och fick anställning som adjunkt i Åbo svenska församling. Henriks farbror *Emanuel* hade biträtt Gustaf III under hans statskupp och blev upphöjd i adligt stånd med släktnamnet *Hederstam*. (Uppgifterna enligt Lassinantti 1970: 1.)

Henrik Deutsch föddes 1772. Han fick sin läkarlegitimation 1797. Samma år fick han anställning som provinsialläkare i Torneå varifrån han år 1799 erhöll transport till en motsvarande befattning på Åland. (Uppgifterna enligt Lassinantti 1970: 1.) Året 1799 mötte han den tidigare omnämnda kulturresevärd *Acerbi* i Uleåborg. Acerbi ville att Deutsch i egenskap av entomolog skulle ansluta sig till expeditionen. Deutsch reste i Acerbis sällskap från Uleåborg till Kengis bruk. I Övertorneå stannade sällskapet hos kyrkoherde Sandbergs familj. (Uppgifterna enligt Saarenheimo 1975: 133.) Efter besöket började Deutsch umgås med kyrkoherde Sandbergs dotter *Sara Maria* och gifte sig med henne år 1801. År 1805 fick Deutsch tillbaka sin gamla tjänst som provinsialläkare i Torneå. Till följd av freden i Fredrikshamn år 1809 frånträdde han sin svenska tjänst år 1812 och fick en ny fullmakt som provinsialläkare för den finska delen av Torneådistriktet. År 1835 blev Deutsch titulärprofessor. Han dog år 1838. (Uppgifterna enligt Lassinantti 1970: 2.)

4 Uppsatsens syfte och frågeställning

När jag på våren 2004 besökte ATA, upptäckte jag en uppteckning av Keksis kväde i Portins sockenbeskrivning. Det finns all anledning att anta att uppteckningen är PORTIN som betraktats som försvunnen. Uppteckningen har alltså alltid funnits med i sockenbeskrivningen men av någon anledning inte uppmärksamats. PORTIN har följaktligen ännu inte studerats och anknutits till de övriga uppteckningarna. I denna uppsats analyserar och publicerar jag uppteckningen och söker svar på frågan hur uppteckningen har kommit till. I uppsatsen koncentrerar jag mig främst på uppteckningens form. En översättning av Keksis kväde finns i Wahlberg (1988).

5 PORTIN i jämförelse med DEUTSCH

PORTIN och DEUTSCH är återgivna i Bilaga 1 som avskrifter av originaluppteckningarna. Radnumreringen baseras på Saarenheimo (1975). Jag har studerat också ACERBI, PORTHAN och BARCK i original men av praktiska skäl hänvisar jag till Saarenheimo (1975) när det blir frågan om kvädets form i dessa uppteckningar. I Bilaga 2 finns PORTIN i faksimile.

5.1 Allmänna drag

Ordföljden i PORTIN och DEUTSCH är identisk. Det finns stora likheter mellan PORTIN och DEUTSCH med avseende på den använda handstilen (Fig. 1). Raderna 159 och 160 saknas i DEUTSCH.

5.2 Ortografin

I uppteckningarna har man undantagslöst skrivit *ks* som *x* (t.ex. raderna 28, 38, 49, 54, 73) och långt *i* som *ij* (t.ex. raderna 7, 9, 12, 37, 45, 60, 67). I uppteckningarna har man använt *b*, *d* och *g* efter *l*, *m* och *n* (*ld*, *mb*, *nd*, *ng*) och inte *k*, *p* och *t* (*lt*, *np*, *nt*, *nk*) som i standardfinskan (t.ex. rad 8 *Jusolda* (*Jusolta*), rad 14 *paljolda* (*paljolta*), rad 94 *hambaila* (*hampailla*), rad 4 *tundurista* (*tunturista*), rad 15 *andoi* (*antoi*), rad 49 *kangaalda* (*kankaalta*), rad 188 *auringo* (*aurinko*). I PORTIN har diftongen *ie* sex gånger skrivits som *je* (raderna 31, 33, 113, 149, 153, 188), i DEUTSCH däremot endast tre gånger (raderna 31, 33, 75). I enlighet med finskans ortografi har man i uppteckningarna använt *v*. Undantagen är raderna 129 och 155 där man i PORTIN har använt *w*. I PORTIN har man uppfattat ett *v* mellan två vokaler som en geminata och markerat geminatan med *fv* (raderna 57, 124, 148, 171). I DEUTSCH förekommer fenomenet endast på rad 171 i namnet *Tafvo*. På rad 124 har ett sådant *f* strukits.

Exemplen ovan visar att både PORTIN och DEUTSCH ofta använder ortografi som var förlegad 1821 när Portin avslutade skrivandet av sin sockenbeskrivning (se Rapola 1965: 71, 79, 81) men att DEUTSCH med avseende på ortografiska drag är mera modern än PORTIN. Utgående från denna insikt har jag av Bilagan 1 räknat fram att ortografin i DEUTSCH i 66 fall är närmare standardfinskan än ortografin i PORTIN. Ortografin i PORTIN är däremot endast i 23 fall närmare standardfinskan än ortografin i DEUTSCH.

I båda uppteckningarna har man använt förlängningstecken ovanpå vokaler (t.ex. PORTIN raderna 5, 38, 63, DEUTSCH raderna 20, 38, 100). Det är ett överraskande modernt drag då användningen av förlängningstecken i finskan blev aktuell först 1818 (Rapola 1965: 74f, Lehtikoinen & Kiuru 1998: 72).

Användningen av förlängningstecken är emellertid inte enhetlig. En lång vokal har ofta också skrivits som kort (t.ex. PORTIN rad 20 *jauhamaan* (*jauhamaan*), rad 47 *päisisin* (*pääsisin*), rad 62 *itkemän* (*itkemään*); DEUTSCH rad 40 *Kattilakosken* (*Kattilakoskeen*), rad 103 *mitän* (*mitään*), rad 115 *katoï* (*kaatoï*) eller som dubbel som brukligt är i finskan (t.ex. rad 2 *suuri*, rad 12 *kaatoï*, rad 47 *maahan*).

I några fall har en avvikelse med avseende på en bokstav åstadkommit en skillnad i betydelsen:

rad 93 PORTIN *poiollensa* [finskans *pojallensa*] 'till sin son', DEUTSCH *poillensa* [finskans *pojillensa*] 'till sina söner'.

rad 103 PORTIN *näistä* 'om dem här', DEUTSCH *nijstä* [*niistä*] 'om dem där'.

rad 132 PORTIN *hyväxi* [*hyväksi*] '(så att patorna blev) goda', DEUTSCH *syväxi* [*syväksi*] '(så att patorna blev) djupa'.

rad 135 PORTIN *mahduit* [finskans *mahtui*] '(sädeskornen) rymdes', DEUTSCH *maaduit* [finskans *maatui*] '(sädeskornen) ruttnade'.

rad 180 PORTIN *terva hinda* [finskans *tervan hinta*] 'priset på tjäret', DEUTSCH *terva rinda* [finskans *tervarinta*] 'tjärbröst' (båt).

rad 182 PORTIN *puhdisti* 'rensade', DEUTSCH *pudisti* 'skakade'.

Några av skillnaderna mellan uppteckningarna har uppkommit genom redigeringar i PORTIN: rad 3 *pi* lagts till *paljasta*; rad 21 *oli* strukits; rad 106 *olli* ändrats till *ol*; rad 180 *terva rinda* ändrats till *terva hinda*; rad 182 *pudisti* ändrats till *puhdisti*. DEUTSCH har däremot endast en redigering där *Koivokylä* på rad 124 har ändrats till *Koivokylä*.

Ett mera systematiskt förekommande drag, som avlägsnat DEUTSCH från PORTIN, är att *e* i DEUTSCH ofta är skrivet som *ä* (rad 37 DEUTSCH *keskellä*, PORTIN *keskelle*; rad 108 DEUTSCH *Niemisellä*, PORTIN *Niemiselle*; rad 116 DEUTSCH *liedellä*, PORTIN *liedelle*). I exemplen har förväxlingen mellan *e* och *ä* lett till att ordens kasus i DEUTSCH ändrats från allativ till adessiv och språket härmed fått ett ofinskt klang.

Bortser man från användningen av stora och små bokstäver, där man ibland inte kan avgöra vilken bokstavstyp som har använts, har jag av Bilagan 1 räknat fram att PORTIN skiljer sig från DEUTSCH med avseende på formen hos 108 ord. PORTIN består av 642 ord

PORTIN

Tuopi Tulvan tundurista,
 Väreistä veden valoilta,
 ► Tuki Tornion jokeen.

Meni maalle Marjosaren;
 minä Keksi itse kasson kau-
 gaalta,
 varoittelee vaaran päältä,
 ► turvaja tain Torakan korvaja,
 josja herra hirteen tois,
 andait armollinen;
 kaikki minä paunali panifin,
 katon kirkon kaunistajin.
 Kätoi maahan Kaulirammen,

► Tui! Christiern Erkin noika,
 menä nyt mereen kauvar,
 ett'äis tulis toisti Tornion!

DEUTSCH

Tuopi Tulvan tundurivän
 Vaaroista veden Valoilta
 Tuki Tornion Jokeen!

Meni maalle Marjosareen
 minä Keksi itse kasson kau-
 gaalta,
 varoittelee vaaran päältä,
 turvaja tain Torakan korvaja,
 josja herra hirteen tois.
 andait armollinen -
 kaikki minä paunali panifin
 katon kirkon kaunistajin -
 Kätoi maahan Kaulirammen

Tui! Christiern Erkin noika,
 mene nyt mereen kauvar,
 ettes tulis toisti Tornioon

Fig. 1. Tre avsnitt av PORTIN och DEUTSCH i faksimile (raderna 4–6, 48–56, 185–187). Av de med pilspets markerade orden/fraserna förekommer *tucki* och ”Tuoi! Christiern” endast i PORTIN och DEUTSCH. Observera att ortografin i DEUTSCH ofta följer de normer som tillämpas i standardfinskan: DEUTSCH *kaikki*, PORTIN *kaiki*; DEUTSCH *Erkin*, PORTIN *Erckin*; DEUTSCH *mene nyt*, PORTIN *menä nytt*; DEUTSCH *ettes* (standardfinskans *ettet* 'att du inte'), PORTIN *ett'äis*. Observera också förlängningstecknen i PORTIN *varoista*, *katoi*. Användningen av förlängningstecknet har emellertid inte varit enhetlig: PORTIN *Marjosaren*, *Tornion*, DEUTSCH *Marjosareen* (eg. *Marjosaareen*) resp. *Tornioon*.

(exklusive orden på raderna 159–160 som saknas i DEUTSCH). Följaktligen är PORTIN och DEUTSCH identiska uppteckningar till 83.2 % (= (642-108)/642) vad ordformer beträffar. Eftersom några skillnader säkert baseras på skrivfel som förefaller vara mera frekventa i DEUTSCH (t.ex. rad 43 DEUTSCH *nastoinensa*, PORTIN *nastoinensa*; rad 21 DEUTSCH *vetta*, PORTIN *vettä*), är den verkliga överensstämmelsen mellan uppteckningarna ännu större.

5.3 Gemensamma ord

Som redan omnämnts har man i ACERBI och PORTHAN angett Josef Keksi som kvädets författare. Författarskapet meddelas i dessa fall i kvädets rubrik. Däremot har man i DEUTSCH och BARCK angett Antti Keksi som kvädets författare. Författarskapet meddelas då genom en avslutande underteckning. Till dessa uppteckningar hör också PORTIN. Det finns också enstaka ord som är gemensamma för PORTIN och DEUTSCH.

Tucki

Verbformen *tucki* finns endast i PORTIN och DEUTSCH (rad 6 och Fig. 1). Verbet *tucki* [*tukki*] 'töppte till' av finskans *tukkia* 'täppa till' passar inte bra i sammanhanget. Det kan vara fråga om en felskrivning av verbformen *tuoki* som använts i ACERBI och PORTHAN motsvarande den talspråksmässiga finska verbformen *tuopi* 'för med sig' av verbet *tuoda* 'föra med sig'. Ordet finns inte i BARCK som har en helt annan konstruktion av den aktuella versraden. (Saarenheimo 1975: 139 har felaktigt läst *tucki* som *tuoki* också för DEUTSCH men som Fig. 1 visar är den använda formen otvivelaktigt *tucki*.)

Tuoi! Christiern!...

Ordet *tuoi* finns endast i PORTIN och DEUTSCH (rad 185 och Fig. 1). Ordet *tuoi* har enligt Airila (1912: 201) i Kuttainen, Karesuando, Idisvuoma och Soppero betydelsen 'tuo' ('den där') vilken betydelse passar bra i sammanhanget. På basis av uppgifterna om ordets geografiska spridning är det dock överraskande att finna ordet så söder som i Övertorneå. I PORTIN har man med blyerts korrigerat ordet *tuoi* till *toi* (dialektal form av finskans *tuo* 'den där'). Både ACERBI och PORTHAN har här faktiskt använt ordet *tuo*. Utropsformen *tuoi!* är främmande för standardfinskan. Om man däremot delar ordet till "tu oi!", får man via latin ett slags vokativt "du". Det aktuella ordet har man i BARCK faktiskt ersatt med "sinä" ('du').

Namnet *Christiern*, som också endast finns i PORTIN och DEUTSCH, är förmodligen en felskrivning. Det rätta namnet torde vara Christian som används i ACERBI, PORTHAN och BARCK. En passande Christian har man också hittat i akterna från andra hälften av 1600-talet (se Wahlberg 1988: 140). Eventuellt har felskrivningen *Christiern* en anknytning till Erik Daniel Christiernin som i slutet av 1700-talet var en omtalad brukspatron i trakten (se Portin 1967: 362).

K[äre] Bror! Her trossing och half fu-
 raffade jag detta i går afton tillsammans - nyttja häraf hvad du vill - jag
 är på resande fläng till Kusamo för pest
 och spetälska skuld - Torneå den 23 Mart 1820
 vän - H. Deutsch

Fig. 2. Meddelandet från Henrik Deutsch till A. I. Arwidsson. ”K[äre] Bror! [oläsligt] och half fu(?)lt raffade jag detta [Keksis kväde] i går afton tillsammans – nyttja häraf hvad du vill – jag är på resande fläng til Kusamo för pest och spetälska skuld – Torneå den 23 Mart 1820 vän – H. Deutsch.”

Tain

Ordet *tain* finns i ACERBI, PORTHAN, DEUTSCH och PORTIN (rad 51). Ordet hör till den dialekt som talas i Uleåborg och motsvarar finskans *tämän*, genitivform av det demonstrativa pronomenet *tämä* ('denna, den här') (JLK). I ACERBI och PORTHAN (Pc-version) lyder versraden ”Tulvassa tain Torackan koskin” resp. ”Tulvosa tain Torakan kosken”. Följaktligen har Porthan översatt versraden på latin (Pc-version): ”In diluvio hujus cataract’ Toraka” ('I den här Torakkaforsens flod!'). I DEUTSCH, PORTIN och PORTHAN (Pb-version) lyder versraden: ”Turvasa tain Torakan korvasa” ('I trygghet i *tain* Torakankorva'). Betydelsen 'denna/dennas' för ordet *tain* passar emellertid inte särskilt bra i sammanhangen. Enligt min mening kan ordet *tain* i uppteckningarna vara en kontaminerad form av ordet *ain*, en poetisk förkortning av finskans *aina* 'alltid'. Att det problematiska ordet *tain* behållits i uppteckningarna är ett bevis på noggrannhet i traderingen och upptecknandet. Ordet saknas i BARCK och har inte ersatts med något annat ord.

6 Hur har PORTIN kommit till?

Man vet helt säkert att DEUTSCH är skriven av Henrik Deutsch. Deutsch har nämligen försett uppteckningen med ett meddelande till A. I. Arwidsson (Fig. 2). Av meddelandet kan man sluta sig till att DEUTSCH har skrivits i all hast, förmodligen i pärtans ljus och med en grov penna. Det finns stora likheter mellan handstilarna i PORTIN och DEUTSCH (Fig. 1). Tar man hänsyn till omständigheterna kring skrivandet av DEUTSCH kan man med en stor säkerhet säga att PORTIN och DEUTSCH är skrivna av en och samma person. Den person som skrivit PORTIN kan då inte ha varit någon annan än Henrik Deutsch.

PORTIN och DEUTSCH är helt identiska uppteckningar med avseende på ordföljden, nästan identiska uppteckningar med avseende på innehållet och till 83 % identiska uppteckningar med avseende på ordformer. Då PORTIN har mera arkaiska drag i ortografin än DEUTSCH, bör PORTIN vara en äldre version av DEUTSCH. DEUTSCH är då ett resultat av successiva kopieringar av den ursprungliga uppteckningen varvid uppteckningen förlorat raderna 159 och 160 och dess ortografi närmast sig de normer som används i standardfinskan.

Som redan kommit fram blev Deutsch 1805 anställd som provinsialläkare för Torneådistriktet. Samma år började han vaccinera befolkning mot koppsmitta (Portin 1967: 152). I ett kungligt brev från samma år förordnades klockarna till att hjälpa provinsialläkare i vaccinationer (NFB s.v. *klockare*, spalt 319). Portin, som enligt ovan också var församlingens klockare, har då varit hantlangare åt Deutsch och bör ha känt honom väl. Deras samarbete avbröts emellertid senast 1812 då Deutsch sade upp sin svenska tjänst och fick en fullmakt för motsvarande tjänst i den finska delen av Torneådistriktet.

Då Deutsch hörde till Acerbis resällskap bör han ha känt till Acerbis uppteckning. ACERBI och DEUTSCH skiljer sig dock avsevärt från varandra (Saarenheimo 1975). Deutsch bör då ha upptecknat kvädet senare, förslagsvis någon gång mellan 1805 och 1812. DEUTSCH innehåller den nordliga ordet *tuoi* som är främmande för språket i Övertorneå. Kvädet kan då ha upptecknats på en ort norr om Övertorneå. Att PORTIN är skriven av Deutsch kan betyda att PORTIN är en avskedsgåva från Deutsch till Portin när deras samarbete tog slut och Deutsch tillträdde sin finska tjänst.

Portin träffade förmodligen inte Acerbi då Acerbi i sin reseskildring bara kortfattat konstaterar att församlingen i Övertorneå har en utmärkt orgel och en egen organist (Acerbi 1953: 164). Man kan förmoda att Portin, som hade en stor lokalkännedom, var förargad över att inte ha träffat Acerbi. Förargelsen kan ha sporrat honom i vetenskapligt arbete. Redan året efter Acerbis besök skickade Portin den första versionen av sin sockenbeskrivning till Vetenskapsakademien som noterar – som redan omnämnts – att beskrivningen visar prov på författarens ”forskningsifver”. Sockenbeskrivningen blev aldrig färdig. Manuskriptet med datering ”den 29.9.1821” lånades till Vitterhetsakademiens sändebud Ekdahl och återlämnades aldrig. Uppteckningen av Keksis kväde, som Deutsch enligt denna studie senast 1812 kopierat för Portin, följde med i sockenbeskrivningen.

Källor, litteratur och förkortningar

Uppteckningar av Keksis kväde över vårfloden 1677

ACERBI Uppteckning för Giuseppe Acerbi år 1799. Ms. Ms. 482. Universitetsbiblioteket i Helsingfors.

BARCK Arkkiveisu Jään Lähdestä Tornion Joesa 1677. Präntätty C. E. Barckin tykönä Oulusa 1829. Pääsarja 1829–31. Rv. Ms. 5840/3. Universitetsbiblioteket i Helsingfors.

DEUTSCH En kopia av en uppteckning som ägts av provinsialläkare Henrik Deutsch i Torneå. A. I. Arwidssons anteckningar. 1820. Sidos 8: 563 (på mikrokort). Suomalaisen kirjallisuuden seuran kansanrunouden arkisto. Helsingfors.

PORTHAN Odaterade uppteckningar och uppteckningsfragment från början av 1800-talet. Kapsel med H. G. Porthans anteckningar. C. II 1. C. 4. Universitetsbiblioteket i Helsingfors.

PORTIN Uppteckning i *Samlingar til beskrifning öfver Öfver Torneå Sockn uti Västerbottns Höfdingedöme*. Ekdahlska samlingen. Västerbotten A 14 A.b, bihang. Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Stockholm.

Övriga källor

Acerbi, Giuseppe, [1802] 1953: *Resa i Finland 1799*. Helsingfors: Söderström & c:o förlagsaktiebolag.

Airila, M[artti], 1912: *Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta*. Suomi 4:12.

ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm.

Blomberg, Göran, 1993: Tornedalens orglar i äldre tid. I *Tornedalens historia* 2. Från 1600-talet till 1809. Red. av Olof Hederyd & Yrjö Alamäki: 314–319, 422. Haparanda: Tornedalskommunernas historiebokskommitté.

Collinder, Björn, 1964: *Finskan som kulturspråk*. 2. uppl. Stockholm.

Hagesten, Edvin, 1993: Släkten Portin/us/. I *Släkt och bygd* 37: 73–74. Jakobstadsnejdens släkt- och bygdeforskare r.f.

Hallström, Gustaf, (1928/1929): N. J. Ekdahls norrländska resor och samlingar 1827–1830. I *Arkiv för norrländsk hembygdsforskning* 1928–1929: 73–150.

- Haupt, Gisela & Ann-Christine Haupt, 1966: Maria, Amanda och Keksi längs Torne älv efter islossningen. I *Göra upp eld*. 21 författare skriver om ett annat Sverige. Red. Maria Vedin: s. 75–88. Östersund: Glesbygdsverket.
- Henriksson, Sven-Åke, 2011: *Flottning*. I flottarnas fotspår. En bok om flottare och flottning i mellersta Norrland. Sollefteå.
- JLK = *Joululaulujen kielisolmuja*. KOTUS. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=1087>.
- Junttila, Arto, 1997: Runoseppä Antti Keksi (1622–1705) ja kaksi hänen runoa. I *Met-aviisi* 1: 25–28.
- Lassinantti, Ragnar, 1970: Förord till *Oeconomiska Anteckningar rörande Norra delen af Uleåborgs Län, under resor derstädes /.../ gjorde åren 1814 och 1815 af H. Deutsch*: 1–4. Tornedalica 9. Luleå: Tornedalica.
- Laurila, Vihtori, 1965: Antti Keksi Suomessa ja Ruotsissa. I *Kaltio* 5: 113–114.
- Lehikoinen, Laila & Silva Kiuru, 1998: *Kirjasuomen kehitys*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Melander, E., 1914: *Klocka och trolltrumma*. Syner och sägner från Tornedal. Stockholm: P.A. Norstedt & söners förlag.
- NFB = *Nordisk familjebok*. 14 uppl. 1911.
- Norberg, Ronny, 2005: Ättlingar till Matts Eskilsson. Familj 12: Johannes Simonsson Portin. I adressen <http://hem.passagen.se/ronny2/portin.htm>
- Nordén, Åsa, 1983: *Sällsamheter i Tornedalen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Pohjanen, Bengt, 1999: Bonde, soldat och skald. I *Folket i bild* 11/12: 13–15.
- Portin, Johan, [1820] 1967: *Samlingar til beskrifning öfver Öfver Torneå Sockn uti Västerbottns Höfdingedöme*. Tornedalica 5. Luleå: Tornedalica.
- Rapola, Martti, [1933] 1965: *Suomen kirjakielen historia*. I. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneasun kehitys. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Rooth, Anna, Birgitta, 1965: *Folklig diktning*. Form och teknik. Stockholm, Göteborg, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Saarenheimo, Eero, 1975: Keksins tulvalaulu. I: WWP: 33–149.
- Sarajas, Annamari, 1956: *Suomen kansanrunouden tuntemus 1500–1700-lukujen kirjallisuudessa*. Helsinki: WSOY.
- Strömsnäs, J. A., 1969: *Släkten Portinus*. Jakobstad.

- Wahlberg, Erik, 1955a: Antti Keksi och hans släkt. I *Norrboten* 1955: 37–48.
- 1955b: Några fakta ur Antti Keksis liv. I *Scandinavica et fenno-ugrica*. Studier tillägnade Björn Collinder den 22 juli 1954: 92–98.
- 1963: *Finska ortnamn i norra Sverige*. Förberedande studier med introduktion till utforskningen av ortnamnen i Torne älvdal med angränsande områden. Tornedalica 2. Luleå: Tornedalica.
- 1967: Johan Portins sockenbeskrivning. I Portin, Johan, [1820] 1967: *Samlingar til beskrifning öfver Öfver Torneå Sockn uti Västerbottns Höfdingedöme*. Tornedalica 5: 290–293. Luleå: Tornedalica.
- 1988: *Bondeskalden Antti Keksi*. Tornedalica 45. Luleå: Tornedalica.
- Vahtola, Jouko, 1991: Folkens mångfald. I *Tornedalens historia* 1. Från istid till 1600-talet. Red. av Olof Hederyd et al: s. 176–208. Haparanda: Tornedalskommunernas historiebokskommitté.
- VET = *Kungliga Vetenskapsakademien arkiv*. Manuskriptet till Johan Portins beskrivning över Övertorneå socken från 1800 och korrespondens med Vetenskapsakademien.
- WWP = *Wäinämöisen weljenpojat*. Tutkielmia talonpoikaisrunoudesta. Toim. Jukka Kukkonen & Hannes Sihvo. 1975. Kalevalaseuran vuosikirja 55. Helsinki: WSOY.

BILAGA 1

Två uppteckningar av Keksis kväde. Uppteckning som ägts av organisten Johan Portin (PORTIN) och uppteckning som ägts av provinsialläkare Henrik Deutsch (DEUTSCH).

Förklaringar till markeringar

/.../ senare tillägg

[...] överstrukits

[->] ändrats senare till

? osäker läsning

/ radbyte

Markeringen # avser tillägg och förklaringar i marginalen. Dessa har här förts in i slutet av återgivningen. Markering * avser rader som saknas.

Observera att en vokal ibland försetts men ett förlängningstecken. Förlängningstecknet har i uppteckningarna placerats ovanpå vokalen. I återgivningarna har förlängningstecknet placerats under vokalen (t.ex. a betecknar *aa* i den moderna ortografin). När förlängningstecknet finns i ett ord som understrukits har förlängningstecknet markerats med ett avbrott i understrykningen (t.ex. vuopion läses som ”vuopioon”).

Ibland har det varit svårt att i de handskrivna uppteckningarna avgöra om en bokstav i början av ordet har avsetts vara en versal eller en gemen.

PORTIN

Kexin Laulu

1. Jo /nytt/ Jesus kesää teke,
2. Suveapi, Luoja suuri.
3. Maria maatta paljasta/pi/,
4. tuopi tulvan tundurista,
5. Varoista veden valoitta,
6. tucki Tornion jokeen.
7. Simuldo saaren sijrsi,
8. Jusolda härjän hävitti,
9. lohkoi nijttyn Lovikasta,
10. Pajalasa pahoin teki:
11. nittyn otti, karin jätti,
12. kaatoi karin nijtyn päälle.
13. Mommalda puodin pudisti,
14. Sirmalda jyvät sirotti,
15. josta andoi paljolda
16. olutta juoda Lappalaisten,

DEUTSCH

Kexin Laulu

1. Jo nytt Jesus kesää teke,
2. Suveapi Luoja suuri.
3. Maria maatta paljasta
4. tuopi tulvan tundurista
5. Vaaroista veden valoitta
6. tucki Tornion Jokeen –
7. Simulda Saaren sijrsi
8. Josolda härjän hävitti,
9. lohkoi nijttyn Lovikasta
10. Pajalasa pahoin teki,
11. nijttyn otti karin jätti
12. kaatoi karin nijtyn päälle
13. Mommalda puodin pudisti,
14. Sirmalda Jyvät sirotti,
15. Josta andoi paljolda
16. olutta juoda Lappalaisten,

17. ijankaikisest itkevoisten, Ijankaikisesti itkeväisten,
18. kurmu# pesäin kumojat. kurmu pesäin kumojat.
19. Kaapais myllyn Kardisesta, Kaapais myllyn Kardisesta
20. pani Jarhosen jauhaman, Pani Jarhoseen jauhaman
21. josa [oli] vettä viljemäldä josa oli vettä viljemäldä
22. kivet kävit käpsämäldä. kivet kävit käpsämäldä –
23. Pellon hän päräti vei, Pellon hän peräti vei,
24. järveldä Ladot Lakaisi; Järveldä ladot lakaisi;
25. kulki maalle Turtulaan, kulki maalle Turtolaan,
26. tappoi maahan talvi myllyn, tappoi maahan talvi myllyn
27. jolla Ercki veti veronsa, jolla Ercki veti veronsa,
28. maxoi mantalinsa. maxoi mantalinsa
29. Tuli heiki pääkön poika; Tuli Heicki Pääkön poika
30. Kynsivara vänykäinen Kynsivara veliseni
31. auta mjestä ajallansa; auta mjestä ajallansa –
32. Laukoi maalle Lambiselle Laukoi maalle Lambiselle
33. tjesi tjen tikatun, tjesi tien tikatun,
34. talon tuttavavan tunki,# talon tuttavavan tunki –
35. Lykkäis luhdin lyngellänsä, Lykkäis luhdin lyngellänsä,
36. Katoi kodan korjalensa, Katoi kodan korjallensa
37. sijrsi pirtin keskelle piha. Sijrsi pirtin keskellä piha –
38. Juoxengin juton pani, Juoxengin juton pani,
39. kylän kuluisen kulkemaan, kylän kuluisan kulkemaan,
40. säilytti kaikki Kattila koskeen. säilytti kaikki Kattilakosken
41. Junti sitte puuhun pääsi Junti sitte puuhun pääsi
42. kirjoinensa karjoinensa, kirjoinensa, karjoinensa,
43. neuvoinsensa, nastoinsensa; neuvoinsensa, nastoinsensa –
44. Uhrit hän sitte lujasti lupaisi, Uhrit hän sitte lujasti lupaisi
45. ja avut kirkolle kijndiästi, ja avut kirkolle kijndiästi
46. jos herra helpon andais jos herra helpon andais
47. että viellä maahan päsisin. että viellä maahan pääsisin –
48. Meni maalle Marjosaren; Meni maalle Marjosaren;
49. minä Kexi itse katson kangaalda, minä Kexi itse katson kangaalda,
50. varoittelen vaaran pääldä, varoittelen vaaran pääldä,
51. turvasa tain Torakan korvasa, turvasa tain Torakan korvasa,
52. jospa herra hirren tois, jospa herra hirren tois
53. andais armollinen; andais armollinen –
54. Kaikki minä paunuxi panisin, Kaikki minä paunuxi panisin
55. katon kirkon kaunistaisin. Katon kirkon kaunistaisin –
56. Katoi maahan Kaulirannan, Katoi maahan Kaulirannan
57. kulki sitte Kuivakangosen. Kulki sitte Kuivakangaseen.
58. Kohkonen kovasti puhui, Kohkonen kovasti puhui
59. valda vanha röykiästi, valda vanha röykiästi,
60. “Sijry tuonne saaren puolen, “Sijry tuonne saaren puolen,
61. “Kaada paja kainulaiselda,# Kada paja Kainulaiselda

62. “jätä Erckin itkemän,
63. “Kainulainen katsoman,
64. “palkeitansa parkuman.
65. Meni maalle Pappilaan
66. metsään Vesto meni
67. nijn striki samaa tietä.
68. Sästi Jumala Jäätä Särkijärveen.
69. Sen kylän hapaisen hajotti,
70. Sällytti kaikki Särkivaaran.
71. Pappi on miellellä pahalla
72. “äsken olen tullut Tornion,
73. “papixi pahan pitäjän;
74. “hauki kylvöt kyndele,
75. “Tijundit ovat tietemättömät:
76. ej pijat sitä pahana pidä,
77. toi tulvan tuvan eteen,
78. otti pois korenon olalda.
79. Meni maalle Mickolaan;
80. ej sinä paljon paha tehnyt,
81.a kaatoi maahan kalki puodin,
81.b sekoitti tervan sekaisin,
82. josta lempo vellin teki
83. pahapuoli puuron piexi.
84. Näitä sitte Närkisä teki:
85. hajotti harakan korpin,
86. pesän varexelda varisti,
87.–90.*
91. oikiansa Ojaisista meni.
92. Kävi maalle Käuresvuopion:
93. Olli poiollensa puhui,
94. irvo hambailta irvisti;
95. “pangamme kaljuja kahden
puolen,
96. “Kuka tiesi tulva toistikin tulle.
97. Norkutti mennä Nopalle
98. ei siellä paljon paha tehnyt
99. ajoi aitoja kokoon.
100. Tuli maalle Alkulan
101. Riecko sitte puhun pääsi;
102. Knuti kujalda kurkisti;
103. Niuro ei näistä mitään tiennyt.
104. Meni maalle Vartosaren;
105. Aitan signä oikian oijensi;
106. joka ol[li] ennen päin päivän
laskemallen,
- jätä Erckin itkämään,
Kainulaisen katsomaan
palkeitansa parkumaan –
Meni maalle pappilaan
Metsään Vesto meni,
nijn Striki samaa tietä –
Sästi Jumala jäätä Särkijerveen.
Sen kylän hapaisen hajotti,
Sällytti kaikki Särkivaaran
Pappi on miellellä pahalla
“äsken olen tullut Tornioon
papixi pahan pitäjään,
hauki kylvöt kyndele,
Tijundit ovat tjetämättömät –
ej Pijat sitä pahana pidä
toi tulvan tuvan eteen
otti pois korenon olalda –
Meni maalle Mickolaan
Ej signä paljon paha tehnyt,
kaatoi maahan kalcki puodin,
sekoitti tervan sekaisin,
josta Lempo vellin teki,
paha puoli puron piexi –
Näitä sitte Närkisä teki,
hajoitti harakan korveen,
pesän varexilda varisti.
- Oikiansa Ojaisista meni,
Kävi maalle Käyresvuopion,
Olli poiollensa puhui,
irvo hambailta irvisti,
pankamme kaljuja kahden
puolen,
Kuka tiesi tulva toistiki tule.
Norkutti mennä Nopalle
ei siellä paljon paha tehnyt,
ajoi aitoja kokoon.
Tuli maalle alkulan
Riecko sitte puhun pääsi
Knuti kujalda kurkisti
Niuro ei nijstä mitän tienyt.
Meni maalle Vartosareen
Aitan signä oikian oijensi,
joka oli ennen päin päivän
laskemallen,

107.	känsi päin päivän nousemallen.	känsi päin päivän nousemallen.
108.	Siellä nihkui maalle <u>Niemiselle</u> ;	Siellä nihkui maalle <u>Niemisellä</u> ,
109.	<u>Kaisajunti</u> vanha propheta,	<u>Kaisajunti</u> vanha propheta,
110.	puhuli punaista merta,	puhuli punaista merta,
111.	muisti töitä Mosexen.	muisti töitä Mosexen.
112.	Jäät kaduit kahden puolen.	Jäät kaduit kauden puolen,
113.	Kulki sjeldä Kumpanille	Kulki siellä <u>Kumpanille</u>
114.	lyckäis luhdin lyngälensä,	lyckäis luhdin lyngellensä,
115.	Kaatoi kodan korjallensa;	Katoi kodan korjallensa,
116.	ämmän liedelle levitti,	Ämmän liedellä levitti –
117.	tappoi ämmän töljuinensa,	tappoi ämmen töljuinensa,
118.	kirjoinensa, karjoinensa.	kirjoinensa, karjoinensa.
119.	Tuskin jääpi <u>Tulkila</u>	Tuskin jääpi <u>Tulckila</u> ,
120.	ajatellen <u>Armassari</u>	ajatellen <u>Armassaari</u> ,
121.	Meni maalle <u>Nautabuodin</u> ,	Meni maalle <u>Nautabuodijn</u> ,
122.	<u>Saxan#</u> saresta eroitti,	<u>Saxan</u> saaresta eroitti
123.	<u>Grapin#</u> lapset kangaalle kargoitti.	<u>Grapin</u> lapset kangaalle kargoitti.
124.	<u>Koifvokylä</u> on korkialle määlle,	<u>Koi[f]vokylä</u> on korkialle mäella
125.	ej se tunne tulvan töitä;	ej se tunne tulvan töitä,
126.a	raiskovat sitä raki satheet,	raistovat sitä raki sateet,
126.b	hukuttavat humala maita,	hukuttavat humala maita,
127.	hajottavat hampu kylvöt,	hajottavat hampu kylvöt,
128.	ukkon säälle pellot särke.	ukon säällä pellot särke
129.	<u>Witsaniemi</u> vingoitti,	<u>Vitsaniemen</u> vingoitti,
130.	kaatoi maahan kalaiset puodit.	Katoi mahan kalaiset puodit,
131.	Voiton <u>Korpikylä</u> piti;	Voiton <u>Korpikylä</u> piti,
132.	Kaivoi karsina juovat hyväxi,	Kaivoi karsina juovat syväxi
133.	joista paljon Lohia saadan.	Joista paljon Lohia saadan.
134.	Nytt tule järvi kaunis <u>Karungisa</u> ;	Nyt tule järvi kaunis <u>Karungisa</u>
135.	sinne <u>Sirman</u> jyvät mahduitt,	sinne <u>Sirman</u> jyvät maaduit,
136.	kahden puolen <u>Karungia</u> ,	kahden puolen <u>Karungia</u> ,
137.	<u>Husa</u> humalan keitäjänä,	<u>Husa</u> humalan keitäjänä
138.	<u>Ailin Matti</u> maistajana,	<u>Ailin Matti</u> maistajana
139.	<u>Riston Lassi</u> laskiana,	<u>Riston Lassi</u> laskiana,
140.	makais maalla Canaasa.	makais maalle Canaasa –
141.	Sartui vijmein <u>Saxaan#</u> ,	Sartui vijmein <u>Saxaan</u> ,
142.	oppi oluden tundiaksi:	oppi oluden tundiaksi –
143.	poika päivell’ puhele;	poika päiväl’ puhele,
144.	“eik ös nytt juoma joutunut?	eikos nytt juoma joutunut.
145.*		
146.	“hyvä <u>Maunu Martin Poika</u> ,	hyvä <u>Maunu Martin poika</u> ,
147.	“Potentati pohjan perällä,	potentati pohjan perällä,
148.	“järfvi on kaunis <u>Karungisa</u> ,	järvi on kaunis <u>Karungisa</u>
149.	“sjellä sulle Juoma Pankku on,	siellä sulla Juoma Pancku on,

150.	“alla liukan <u>Liakan</u> ,	alla liuckan <u>Liakan</u>
151.	“Niska kosken kosteella.	Niska kosken kosteella.
152.	Nytt tule kuulen <u>Kukkola</u> ;	Nyt tule kuulen <u>Kukkolan</u>
153.	Ej sjellä paljon paha tehnyt,	Ej siellä paljon paha tehnyt,
154.	hastaisi siellä <u>harilalata</u>	haaskaisi siellä <u>harilata</u>
155.	Käänsi Waskeen värin puolen,	Käänsi <u>Vasken</u> värin puolen,
156.	kalun halviman hajoitti.	kalun halviman hajoitti –
157.	Meni maalle <u>Pauluxelle</u> ,	meni maalle <u>Pauluxelle</u>
158.	tappoi maahan talvi myllyn,	tappoi mahan talvi myllyn,
159.	jolla veti veronsa,	
160.	maxoi mantalinsa.	
161.	Emänät sitä enämin itkevät,	Emännät sitä enämän itkevät
162.	että piti jauhaman.	ette piti jauhaman.
163.	Voiton <u>Voikala</u> piti,	Voiton <u>Voikala</u> piti,
164.	kolhosa latoja kulkui,	kolhosa latoja kulkui
165.	josta vuosi puita poltettin,	josta vuosi puita poltettin,
166.	ajastaika aidaxia:	ajastaika aidaxia –
167.	kaivoi karsinan juovat,	kaivais karsina juovat
168.	joista lohia saadan.	joista lohia saadan.
169.	Meni Maalle <u>Mattilaan</u> ,	Meni maalle <u>Mattilaan</u>
170.	<u>Jatkon Junti</u> juhdati,	<u>Jatkon Junti</u> judatti
171.	Tafvo karkais <u>Karjalaan</u> :	<u>Tafvo</u> karkais <u>Karjalaan</u>
172.	<u>Juson</u> , itse ikä tappoi.	<u>Joson</u> , itse ikä tappoi
173.	Tuli maalle <u>kaupungin</u> ;	Tuli maalle <u>kaupungin</u> ;
174.	Survoi maahan suola puodit;	Survoi maahan suola puodit.
175.	<u>Porvarit</u> puhuvat keskenänsä,	<u>Porvarit</u> puhuvat keskenänsä,
176.	“Jo nytt olis hampuja halvenda,	jo nyt olis hampuja halvenda
177.	.“jos herra helpon andais,	jos herra helpon andais,
178.	“ette vielä tulis hahti hangoillensa	ette viellä tulis hahti hangoilensa
179.	“pieli pitkä kohdallensa,	pieli pitkä kohdallensa,
180.	“terva [rinda->] hinda tervenä.	terva rinda terveenä.
181.	Meni maalle <u>Hellelään</u> ,	Meni maalle <u>Hellelään</u> ,
182.	Mommalda puodin [pudisti->] puhdisti;	<u>Mommalda</u> puodin pudisti,
183.	ongon tämä vaskesta valettu,	ongon tämä vaskesta valettu,
184.	taika raudasta rakettu?	taika raudasta rakettu
185.	Tuoi! <u>Christiern Erkin poika</u> #;	Tuoi! <u>Christiern Erkin poika</u> ,
186.	menä nytt mereen kauvas,	mene nyt mereen kauvas,
187.	ett’äis’ tulis toisti Tornion!	ettes tulis toisti <u>Tornioon</u>
188.	Auringo sinua sjellä alendakon	Auringo sinua siellä alendakon
189.	ja meren svalli survotkon.	ja Meren svalli survotkon.
190.	Ja nämät ovat kaikki tapahtunet.	Ja nämät ovat kaikki tapahtunet
191.	Torneå Maji 1677 Anders Michelsson Kexi	Torneå d. Maji 1677 Anders Michelsson Kexi

Förklaringar införda i PORTIN

I PORTIN finns diverse förklaringar och tillägg. Förklaringar med bläck inne i kvädet eller i dess marginaler (#). Rad 18: ”(Takanus Tårandi)”; rad 34: ”ofta besvärad af vårflod”; rad 61: ”en Kalix bo, hatad förmodl. som svensk och utsokne”; raderna 122, 123 och 141: ”Kengis bruks anläggaren Grape Tysk til extraction”; rad 185: ”förmodl: (den grymma) isen som gick eriksmässotiden”. Förklaringar med blyerts. Dessa består av bokstäver från *a* till *g* i sidomarginalen med hänvisningar till förklaringar i fotmarginalen. Anmärkningarna är pga. nötning svåra att tyda och är osynliga i återgivningen av kvädet i faksimile. **a** vid rad 7: ”åbo på Hemmanet No 30 Junossuando”; **b** endast i fotmarginalen: ”Nybyggare i Kangos”; **c** vid rad 24: ”Till Trask [?]”; **d** vid rad 29: ”Svanstein”; **e** vid rad 41: ”Kausari”; **f** vid rad 71: ”Anders Tornberg/ej bruks bod”; **g** vid rad 112: markeringen har inga förklaringar. Vid rad 185 har apropå ”Tuoi och Christiern Erckin poika” antecknats: ”Toi/åboens Namn”. Efter kvädet har följande vers skrivits med blyerts:

”Sophia Sara nurin
Nuottalle meni
Kontin kotia jätti
Selin seinät jätti
ja nurin nurkat”

(Fritt översatt: När Sophia Sara gick ut för att dra not, var hon slarvig: Hon glömde att ta med sig sin vägkost, stängde inte dörren och lämnade hemmet ostädat.)

Portins uppteckning av Keksis kväde (PORTIN) i faksimile. Underlaget har varit en Xerox-kopia där tilläggsmarkeringar skrivna med blyerts är osynliga.

Nellin Laulu

Jo Jeesus kesän teke,
 Ahvenpi, luopa suuri.
 Maria maatta paljasta,
 tuopi tuovan tundraista,
 Veroista veden vatoista,
 tuuki Tornion jokeen.
 Simulda Jaasen syöji,
 Jofolda härjän hävöti,
 lohkoii Niittyn lovikasta,
 Pajolasa pahoin teki:
 Niittyn otti, Karin jätti,
 Kaatoi Karin Niittyn päälle.
 Mommalda puodin puodisti,
 Simulda jyvät jirotti,
 Joffa andoi paljolda
 slutta juoda Lappalaitten,
 yaukai kiestä ilkeväisteen,
 kuumus pesäin kumojat.
 Kaapais myllyn kardiiffista,
 pavi jaa kesen jautaman,
 jofa oli vettä viljamälda
 kivet kivit kappamalda.
 Pelon hän parati vei,
 järvelda Ladoh lakaiji,
 kulki maalle Justulaan,
 Tuoppi maahan taloi myllyn,
 jolla Erki veti versonja,
 maaloi mähälinsä.
 Tuli heiki pääkön poika,
 Kympjara vängkäinen

autta mjestä ajallansa;
 Laukoi maalle Lambijeltä
 tjeji tjeu fikataan
 talon tittavan tunfi,^{tt}
 lykkäis lehdin lyngelansfi,
 katoi kodan korjalensa,
 sjijsi jiertin kefkelle pika.
 Juoxengin juton pavi,
 kylän kuluisen kulkeman,
 jalytti kaikki katiila kefkään.
 Juntti sille Juuhun pääsi,
 Pirjoineusa karjoineusa,
 neuvoineusa, nastoineusa,
 Uurit hän sille lujasti lupasi,
 ja avut kirkolle kijnäsi,
 jof herra helpon andais
 että viellä maahan pääsisi.
 Meni maalle Marjofasen,
 minä Kexi iffe kallon kan-
 gaalda,
 varoittelev vaaran päälä,
 turvaja tain Torakan korvaja,
 jooja herra pirren tois,
 andais armollisena,
 kaikki minä paunui parisfiin,
 katon kirkon kauniisfiin.
 Kätoi maahan Kaulirannan,
 kulki sille Kiijsakangasen.
 Kotikoney kovasti puuhui,
 valda vanha röykkiäfi,

1, Siis tuonne jaan puolen,
2, Kaada raja Kainulaiselta,
3, jata³ Erkkiin itkemän,
4, Kainulainen kättömän,
5, jaakoitupa jaakumän.

Meni maalle Pappilaa
metjaan Veste meni

nijn Striki jamaa tieta³.

Sälli Jumala jaata³ Särki-
järveon.

Sen kylän papaisen hajotti,
jällytti kaikki Särkivaaran.

Pappi on mieltellä³ pahalla

1, äsken olen tullut Tornion,

2, pappi jaahan pitäjän,

3, hauki kylvöt kyndele,

4, sijendit ovat tietemättömät:

Ei piijat³ jita³ pahana pidän,

Toi tulvan tuvan eteen,

otti pois Korenon olalta.

Meni maalle Nickolaan,

ei jina³ paljon paha tehnyt,

kaatoi maahan kalki puodin,

Jekoitti Terwan jekuisin,

josta lempo veltin teki

pahapuoli quuron piexi.

Naita³ jitte Näskisa teki:

hajotti parakan korpin,

pesän varelta varisti,

oikeansa Ojajissa meni.

ix en kalin ba, hatac formaf. form juenstok uttjokne.

Käsi maalle Käivöveopios:

Olli joidlensa puhui,

irvo hambaila irvisti,

1, jaanganome kaljaja kahden
puolen,

2, Kuka tiesi tulla toisfikin tulle.

Nokutti mennä Nopalee,

ei piella³ paljon paha tehnyt,

ajoi aitoja kokoon.

Tuli maalle Alkulan.

Piecko jitte pahan jaasi;

Knati kujaida kurkisti;

Nianu ei naita³ mitään tiennyt.

Meni maalle Vastofaren,

aitan jina³ oikean oijensi,

joka oli ennen päin päiven

Laskemaa,

Känfi päin päiven norjemakon.

Sieldä³ nihkui maalle Niemiseke,

Kaisajunti vanha propheta,

puhuli quunaisfa merta,

muisti toita³ Mofexen.

Jäät kaduit kahden puolen.

Kulki jieldä Kumpanille

lykäis³ tuhdin Lyngaleusa,

kaatoi koday korjallensa;

Amman tiedoke levitti,

Tappoi amman toijui nensa,

kinjoinsfa, karjoinsfa.

Tuskin jääsi Tulkia

ajatellen Armasjan,
Meni maalle Nautabuodiu,
Saxan* faresta eroitti,
Gravin* lappet kangasalle kar-
goitti.

Koifookhya on korkiaks maalle,
ei se tunne tulvan Loita;
raiskovat pitä raki fatheet,
hukuttavat humala maita,
rajoittavat hampu Kylvöt,
ukkon jaalle pellot farkan.

Wissaniemi vingoitti,
Kaatoi maahan kalaifet puo-
dit.

Voiton Korvikylä pitä,
Kaivoi Kasina juovat hy-
väsi,
joissa paljon lohia saadan.
Nytt tule jarvi Kaunis
Karungisa;

Simme Sirman juvat mahduit,
Kahden puolen Karungia.

Kuza humalan keittäjä,
Olvi Matti maiffajana,
Pison Larfi laskiana,
makaiv maalla Canaaso.

Jastui vijmein Saxaan*,
oppi oluden tundixi.
Joika paivell puhele;
"ei Kos nytt juoma joutunut?
" Jyvä Maana Mastri Hoika,

* Kengis boko anleggaren, Groye Fylke til extraction.

"Potentati potijau peralla,
" jarvi on Kaunis Karungisa,
" jjella julle Juoma Stankku on,
" alla liukan Liakan,
" Niska Kosken Koskeella.

Nytt tule Kaunis Kukkola,
ei jjella paljon paha Tehnyt,
hastaisi jiella harilalata
Käänsi Wasken värin puolen,
Kalun halviman hajoitti.

Meni maalle Puluteke,
Tappoi maahan tawi myllyt,
joua veti veronsa,
madoi mantalinga.

Emanät pitä enämäs itke-
vät,
että pitä jauhaman.

Voiton Voikala pitä,
Kolhosa latoja Kulkui,
jossa vuosi puita polttettiin,
ajastaita aidaxia.

Kaivoi Kasina juovat,
joista lohia saadan.

Meni Maalle Mattilaan;

Jatkan Junti juhlatti,
Talvo Karkais Karjalaan.
Jison, itse ikä tappoi.

Tuli maalle Kaupungin;
Jurvoi maahan juola puo-
dit.

Dorvanit puhuvat keskenänkä,
" jo nytt olio hampuja halvenda,

jos herra helpon andais,
ette vielä tulij hahti hangoilensa,
"pieli pitkä" kohdalkinsa,
terva kunda tervena.

Meni maalle Kellolaan,

Mommalla puodin jupajiti;
onko tämä vaskesta
valettu,

taika raudasta rakettu?

Jusi! Christiern Erkin noika! (jorais: (kun grynoma)isen for gick eriksmäfföiden)

menä nyt mereen kauvat,
ettäis tulio toiffi Tornion!

Åurings linua fjella alen=
dakon,

ja meren jualli survothkon.

Ja nämät ovat kaikki tapahtunet

Tornea Maji 1677

Anders Michelson Rexi